KİNDÎ'NİN EĞİTİM FELSEFESİ

Felsefe Dünyası Dergisi, Sayı: 71, Yaz 2020, ss. 208-231.

Hakemleme: 17.04.2020 | Düzeltme: 24.04.2020 | Kabul: 24.04.2020

Mehmet KARAKUŞ*

Giriş

Kültürel miras bir milletin en önemli hazinesidir. Bu yönüyle biz de millet olarak kültürel mirasımızla övünürüz. Şüphesiz geçmişin fikrî birikiminin günümüz ve geleceğe taşınması, bir milletin kendi kimliğiyle varlığını devam ettirebilmesi noktasında hayatî bir meseledir. Ancak bugünün yaşam koşulları, dünün yaşam koşullarına hiç benzemediği için dünün özel bir bakışla incelenmesi gerekmektedir. Bu noktada geçmişle kurulacak bağ, geçmişe dönmek ve orada kalmak için değil aksine daha ileriye gidebilmek adına geçmişten alınacak hız içindir. Zira geçmiş ile bağları kesmek ya da daha hafif bir tabirle geçmişe olan ilgisizlik, fikrî bakımdan yoksulluk ve yoksunluğa yol açacaktır. Fikrî bakımdan yoksulluk aynı zamanda bizi diğer alanlarda da yoksulluğun pençesinde kıvrandıracak ve bizi diğer milletlere muhtaç edecektir. Bu şekilde geçmişe ait birikimlerimizden yararlanacağımız alanların başında da eğitim konusu gelmektedir. Zira toplumları ileriye götürecek bilgi ve bunun aktarılması olan eğitim, hedefe ulaştıracak en doğru araçtır.

Eğitim, toplum olarak yaşamımızı sürdürebilmek için kazandığımız değerlerin yeni nesle aktarılmasıdır. O halde bugünden yarına değişecek ve yeni ürünler verecek günlük politikalarla düzenlenecek basit bir yapı değildir. Eğitimin ciddi altyapıya ve yılların tecrübesinden süzülerek gelmiş doğru geleneğe dayanması gerekir. Zira bir toplumun eğitimi, onları hem

* Dr. Öğr. Üyesi Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Felsefesi Anabilim Dalı, mehmetkus@kilis.edu.tr, ORCID:0000-0002-3628-9809

bugüne hem de yarına hazırlayan var olma mücadelesinin ana eksenini oluşturmaktadır. Bu yönüyle hem yaşadıkları çağın bir resmini bize sunmaları hem de günümüze ve geleceğimize ışık tutmaları nedeniyle geçmişimize sahip çıkmamız ve ortaya koyduklarını iyi anlamamız gerekmektedir.

Bilginin İslamileştirilmesini teklif eden İ. Faruki tarafından da benzer bir yaklaşım dile getirilmiştir. Faruki'ye göre, içinde bulunduğumuz sıkıntılı durum Müslümanların asırlar boyu süren gerilemesinde aranmalıdır. Bu da cehaletin ve batıl inançların yayılmasına yol açmıştır. Cehalet ve batıl inançların da Müslümanı, mutluluğu kör inanışta aramaya, sathilik ve kaba softalığa eğilim duymaya, ya da ruhunu şeyhine teslime yönelttiğine vurgu yapan Faruki, bunların da onun büyük çaplı zayıf noktaları haline geldiğini söylemiştir.[1]

Eğitim uygulamalarına yön veren disiplin, eğitim felsefesidir. Eğitim felsefesi; eğitimi bir bütün olarak ele alan ve kültürün vazgeçilmez bir öğesi biçiminde düşünen, özenli, eleştirici ve yöntemli çalışmaların tümüdür.[2] Felsefenin, eğitimin imkânı, doğası, amaçları ve yöntemleriyle ilgili problemleri, felsefeye özgü yöntemlerle konu alan dalıdır.[3] Eğitim felsefesi tarihî süreç içinde incelendiğinde bize geçmişin deneyimlerini öğretecektir. Eğitimin günümüze gelinceye kadar hangi koşullarda yapıldığını ve hangi özellikleri gösterdiğini bilmek; bize günümüz şartlarını değerlendirmekte yardımcı olacağı gibi, geleceği daha iyi kurgulamamızın da temelini oluşturacaktır. Bütün bilimlerin tarihini incelemek önemlidir; eğitim felsefesinin tarihini incelemek ise hepsinden daha önemli olmak durumundadır. Dünün eğitim sorunları, bugünün eğitim sorunlarını çözmekte bize mutlak surette bir bakış genişliği kazandıracaktır. Böyle bir bakış genişliği kazandıktan sonra, çağdaş eğitim sorunlarını bir bütünsellik içinde ele almakla elbette daha sağlam ve tutarlı görüşlere ulaşma şansı yakalamış olacağız. Eğitim bir kuramlar ve uygulamalar dizgesiyse, kuramların kökleri; eğitim felsefesinin tarihindedir. Eğitim felsefesi; kuram dışında tarihsiz bir gündelik uygulamalı bilgiler toplamı olmaktan kendini koruduğu ölçüde yararlı olacaktır. Aslında eğitimin özgün bir kurum olarak ortaya çıkışı gündelik uygulamalar ve gereksinimler karşısında insanın belli bir bağımsızlık kazanmasıyla mümkün olmuştur. Uygarlık, eğitimle başlamış ve eğitimle var olmuştur. İnsanın toplumsal etkinlikleri her şeyden önce eğitimle koşullanmıştır.[4]

1 İsmail R. Faruki, *Bilginin İslamileştirilmesi*, çev.: Fehmi Koru, İstanbul 1986, s. 25.

2 Hüsameddin Erdem, *Felsefeye Giriş*, Konya 2017, s. 232.

3 Ahmet Cevizci, *Paradigma Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2003, s. 130.

4 Gülnihal Küken, *Ortaçağda Eğitim Felsefesi*, İstanbul 2001, s. XV.

Eğitim felsefesi, eğitimin nasıl olması gerektiği üzerinde fikir üreten dolayısıyla eğitimi harekete geçirerek daha ileriye götürme çabası içinde olan toplum fertlerini, içinde yaşanılan çağa ve sonrasına hazırlayan değerli bir bütündür. Eğitimin sorgulanması, çağın gereklerine cevap verecek nitelikte olduğunun değerlendirilmesi, kişi ve toplumun asli değer yargılarını göz önünde bulundurarak ihtiyaçlarına cevap vermesi gerekir. Haddizatında Kindî'nin eğitimden beklediği şey, aklın kullanılması, şahsiyetin oluşturulması ve neticede kişinin kâmil insan olmasını sağlayarak toplum içinde kendini gerçekleştirebilen bireyler olarak yer almasını sağlamaktır.

İslam felsefesinde bir eğitim felsefesinin varlığı tartışmayı hak eden önemdedir. Ancak bu tartışma geniş açılardan incelenerek müstakil bir çalışma konusu olabilir. Şu kadarı söylenebilir ki, adı konulmamış olsa da İslam felsefesinde bir eğitim felsefesi olmadığını söylemek haksızlık olacaktır. Eğitim felsefesi doğal olarak çeşitli filozofların ya da düşünürlerin eğitim anlayışlarını ortaya koyarken, bu anlayışları var eden toplumların eğitimle ilgili bakış açılarını da yansıtır. Bilinebildiği ölçüde eğitim ve öğretimle ilgili uygulamaların ve görüşlerin tarihi, aynı zamanda bir eğitim felsefesi tarihidir.

Geçmişten günümüze ışık tutanlardan biri de arkasında ciddi bir kültürel miras bırakan ünlü Müslüman filozof Ebû Yusuf Ya'kûb İbn İshak el-Kindî (801-873)'dir. Etnik ve kültürel manada ilk Arap filozofu olduğunda ittifak edilen el-Kindî[5], zamanının en değerlisi, bütünüyle kadim bilimler sahasında asrının en bilgesi olarak kabul edilmektedir.[6]

Kindî hakkındaki biyografik malumât kıtlığına rağmen klasik kaynaklar, onun felsefî ve bilimsel verimliliğine ilişkin geniş bir bilgi yığını ile doludur. Biyografi yazarı İbn Nedim (ö. 995), mantık, aritmetik ile ilgili alanlarda, gök küreleri, müzik, astroloji, geometri, tıp, siyaset ve başka sahalar hakkında toplam 242 çalışmanın Kindî'ye ait olduğunu söyler. Modern araştırıcılar tarafından daha da uzatılan bu liste, İbn Nedim'in rivayet ettiği gibi, sadece Yunan felsefesine mahsus değil; aynı zamanda Hint, Kalde ve Harran dinî inançlarını da içine alacak şekilde, Kindî'nin tahsilinin geniş kapsamını tasvir etmektedir. Konularından ayrı olarak, Kindî'nin bugüne dek elimize ulaşan yazıları, gelenekçi kelamcılar ve büyük halk yığınları tarafından felsefe ve antik bilimlere kuşkuyla yaklaşıldığı bir zamanda, onun felsefe ve

5 Macit Fahri, *İslam Felsefesi Tarihi*, çev.: Kasım Turhan, İstanbul 1992, s. 67.

6 İbn Nedim, *Fihrist*, Mısır 1384 h. s.357; Hayatı hakkında daha fazla bilgi için bkz. Antovan Seyf, *el-Kindî Mekanatuhu İnde Müerrihî el-Felsefeti'l-Arabiyyeti*, Beyrut 1985, s. 24-35; Mahmut Kaya, "Kindî ve Felsefesi", *Kindî Felsefi Risaleler* içerisinde, İstanbul 2002, s. 3-138.

rasyonel söyleme kendini ne denli adadığını göstermektedir.[7] Bu yönüyle Kindî'nin yazdığı eserlerin, toplumun kalkınması ve gelişmesi için insan yetiştirmeyi amaçladığı ve bununla diğer toplumlara etki etmesini hedeflediği anlaşılmaktadır.[8]

Kindî'yle başlatılan sistematik İslam felsefesi geleneğinin, sonrasında çok değerli sonuçlar vererek İslam dünyasındaki ilmî ve fikrî gelişmenin öncüsü olduğu söylenebilir. Bu nedenle dahi Kindî'nin, eğitim anlayışımıza katacağı önemli görüşlerinin olduğunda şüphe yoktur.

Câbirî'nin ifadesine göre ilk defa Kindî, felsefenin Arapçalaşması ve bu muhite adaptasyonu işini "öncekilerin bilimlerinden nakledilen bilgi argümanının ideolojik kavgada kullanılması" olarak algılamıştır. Bu ideolojik kavga, o dönemde ve ondan sonraki çağlarda Arap-İslam toplumundaki aydınların gerici ve muhafazakâr güçlere karşı yürüttüğü kavgadır.[9] Kindî ile başlayan bu mücadele, İslam dünyasının bilimsel gelişmesinin zirveye çıkışının ilk adımları olarak görülmüş ve bu anlayış, sonrasında büyük buluşların kapısını aralamıştır. Aslına bakılırsa o yıllarda İslam düşüncesinin kendi bünyesinde "mantık" ve "bilim" kurabilmesine yol açacak bir yorum gerekiyordu. Daha açıkçası, İslam düşüncesinin rasyonalizme kaynak olması gerekiyordu onu ithal etmesi değil.[10] İşte bu meşaleyi tutuşturan en değerli simalardan biri de Kindî olmuştur.

Kindî'nin yazmış olduğu eserlerin isimlerine bakmak bile onun her sahadaki engin vukûfiyetini gözler önüne serer. Felsefe, eğitim ve dile ait yazdığı bilinen eserlerindeki maksadı, bilgi yığınları oluşturmak değil aksine bu bilgileri başkalarına ulaştırarak onlarda kemale doğru bir gelişimin oluşmasını sağlamaktır. İşte eğitimin hedefi de bu değil midir?

Kindî'de Genel Olarak Bilgi

Kindî'nin eğitim anlayışı, bilgi felsefesinden ayrı olarak düşünülemez. Bilgi teorisi, felsefi görüş ortaya koyan her düşünürün ilgilendiği bir konu olup bilginin kaynağı, imkânı, sınırları gibi araştırılması gereken hususları incelemektedir. Bilginin imkânını kabul eden Kindî, bilginin kaynağı ve çeşitleri konusunu duyu, akıl, sezgi ve vahiy kavramları bağlamında incelemiştir.

7 Macit Fahri, *İslâm Felsefesi Kelâmı ve Tasavvufuna Kısa Bir Giriş*, çeviren: Şahin Filiz, İstanbul 2008, s. 46.

8 Mahmud Abdullatif, *el-Fikrü et-Terbeviyyü İnde'l-Kindî*, Dımeşk 2012, s. 220.

9 Muhammed Abid el-Cabiri, *Felsefi Mirasımız ve Biz*, Türkçesi: A. Said Aykut, İstanbul 2003, s. 30.

10 Câbirî, *Felsefî Mirasımız ve Biz*, s. 157.

"Bir şeyin ayırdına ya da bilincine varma. Öğrenilen şey"[11] olarak tanımlanan bilgi, bilen ile bilinen arasında kurulan ilişkinin bir ürünüdür. Bundan da anlaşılacağı üzere bilgi, çift kutuplu bir bağlantıdır. Bu bağlantının bir ucunda bilen varsa diğer ucunda da bilinen bulunur.[12] Eğitim sürecinin temelinde bilgi, bilgilenme ve öğrenme süreci vardır. Eğitim, temel besinini bilgiden alır. Ancak daha sonra onu aşan yapılandırıcı, biçimlendirici ve davranış değiştirici bir etkinlik gücüne ulaşır. Bilginin kaynağı, bilginin değeri, bilgi edinme sürecinde özne ve nesne arasındaki bağ ile ilgili temellendirmeler, eğitimin bir bilgi olarak çeşitli biçimlerde temelleştirilişine/temellendirişine de yansımakta ve giderek eğitim sistemlerine, program ve yöntem anlayışlarına etki etmektedir.[13]

Bilginin imkânı konusunda tereddüdü bulunmadığı için tartışmaya değer bulmayan Kindî, bilginin kaynağı ve çeşitleri hakkında ise duyu, akıl, sezgi ve vahiy kavramları çerçevesinde açıklamalarda bulunur. Kindî'ye göre bir şeyle ilgili hususu bilmek, o şeyin mahiyetini her yönüyle bilmeye bağlıdır.[14] O halde bir şeyi tam olarak hakikatiyle bilmenin yolu araştırılmalıdır. Bu da ancak sebeplerin bilgisini elde etmekle mümkündür. Peki, sebeplerin bilgisi nasıl bir bilgidir ve nasıl elde edilir? Kindî'ye göre sebeplilik anlayışı, gerçeğe ulaşmada en temel veriyi sağlayan önemli bir konudur. Çünkü sebeplilik bağıntısı olmadan gerçeğin bilgisine ulaşamayız. Her şeyin varlığının ve sürekliliğinin sebebi gerçekliktir. Çünkü mahiyeti olan her şeyin, bir gerçekliği vardır. O halde mevcut mahiyetlerin zorunlu olarak gerçekliği vardır.[15]

Eğitimin konusu insandır. O halde Kindî'nin eğitim anlayışının ortaya çıkarılması açısından, insana bakışını anlamak önemlidir. Kindî'ye göre insan, nefs (ruh) ve bedenden oluşmaktadır. Bu nedenle eğitimin gerekliliği konusunun da insanın sahip olduğu bu düalist yapısından hareketle irde-

11 Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Ankara 1996, s. 101.

12 Ahmet Kâmil Cihan, *İbn Sina ve Gazali'de Bilgi Problemi*, İstanbul 1998, s. 11.

13 Gürsen Topses, *Eğitim Felsefesi Temel Sorunları*, Ankara 1982, s. 151.

14 Kindî, Resailü'l-Kindî el-Felsefiyye, "Fî Mahiyetin-Nevmi ve'r-Ru'ya", tah. Muhammed Abdülhadi Ebu Rîde, Mısır 1950, s. 294; Kindî, "Uyku ve Rüyanın Mahiyeti Üzerine", *Felsefi Risaleler*, çev., Mahmut Kaya, İstanbul 2002, s. 251. Abdülhâdî Ebû Rîde, Kindî'nin felsefeyle ilgili eserlerden on dördünü *Resâilü'l-Kindî el-Felsefiyye I* (Daru'l-fıkri'l-Arabi, Mısır 1369/1950) başlığı altında birinci cilt olarak yayımlamıştır. Bu çalışmada bu eserden istifade edilmiştir. Bu çalışmayı Mahmut Kaya Türkçeye çevirerek *Felsefi Risaleler* başlığıyla neşretmiştir. Daha sonra bunlara iki risale ve filozofun hikemiyyatını içeren üç kısım daha ekleyerek *Kindî-Felsefi Risâleler* adıyla yeni baskılarını gerçekleştirilmiştir. (Kindî Felsefi Risaleler, Klasik Yay. İstanbul 2002). Çalışmada bu çeviriden de faydalandık.

15 Kindî, "Fî'l-Felsefeti'l-Ûla", s. 97; Kindî, "İlk Felsefe Üzerine", s. 139. Sebeplerin bilgisi sonucu gerçeğe ulaşmak fikrinin kaynağı Aristoteles'tir. Zira Aristoteles'e göre bir nesnenin ne olduğunu bilmek onun niçin var olduğunu bilmek demektir. Aristoteles, *Organon IV-İkinci Analitikler*, çev. Hamdi Ragıp Atademir, İstanbul 1989, s. 90.

lenmesi gerekir. Beden, insanın gelip geçici ve ölümlü tarafını oluştururken diğer taraftan ruh insanın değişmeyen, bozulmayan ve ebedi yanını ifade eder. Bedende nefsin varlığı, asıl itibariyle bedeni iyi olan ve iyiliğe götürecek olan davranışlara yöneltmesi; kötü olan ve kötülüğe götürecek olan davranışlara da engel olması yönüyledir. Çünkü nefs, bedenden ayrıldıktan sonra geldiği âleme dönecek olan yapıdadır. Nefsi ve bedeniyle insan, tabiatı itibariyle cisimden gelen özellikleri neticesinde kötü tabiatlıdır. Öfke ve arzu gücü de bu tabiatı neticesinde ortaya çıkmaktadır. Ancak insan, ruhani yapısından hareketle hayrı ve hayırlı olan şeyleri isteyen, zararı ve zararlı olan şeyleri de engellemeye çalışır. Buna akli nefs diyen Kindî'ye göre bu güç, arzu ve öfke gücünün isteklerini kontrol ederek dengeyi sağlaması yönüyle önemlidir.[16] O halde insanın bu ikili yapısını anlayıp ona göre eğitim programı düzenlenmesi gerekir. Buna göre insandaki kötü olan yönleri düzeltmek ve insanda var olan iyi yönlerin devamını sağlamak eğitimin önemli bir işlevidir. Zira eğitim, insanın nefs ve beden ile sahip olduğu yetileri ahlaken de tamamlayarak kemalin gerçekleşmesini hedeflemektedir.

Kindî'ye göre nefsin, düşünme, öfke, şehvet gücü vardır. Şehvet ve öfke gücü canlılarda türün devamını ve vücudun onarımını sağlar. Düşünme gücü ise fazileti tamamlamak için vardır.[17] Fazileti tamamlamaktan maksat, insanın dünyadaki en temel gayesi olan kâmil insan olmaktır. İşte bu, tam olarak da Kindî'nin eğitimden beklediği şeydir ki ona göre eğitimin hedefi insanı kemale kavuşturmasıdır. Bu da bedenin sağlıklı olmasını içermekle birlikte asıl olarak aklın eğitimini esas aldığını göstermektedir. Kısacası bu, Kindî'nin, eğitimden şahsiyet sahibi bireylerin yetişmesini arzulayan bir hedefi olduğunu çağrıştırmaktadır. Bu kişi aklı, bedeni ve ahlaki yapısıyla diğer insanlarla ve doğayla uyumlu olup, mutluluğa kavuşan kişidir.

Kindî'ye göre her şeyin bilgisine sahip olacak nefsin bedeninden soyutlanması gerekir. O soyutlanınca tıpkı Yaratıcının bilmesi gibi diğer şeyleri veya ondan biraz aşağıdakileri bilme gücüne sahip olur. Çünkü ona yüce Yaratıcının nurundan nur konmuştur. Nefis bu bedenden ayrılarak soyutlanır ve feleğin üstündeki akıl âlemine kavuşursa Yaratıcının nuruna erer ve şanı yüce Yaratıcıyı görür, nuru O'nun nuru ile uyuşur. İşte o zaman her şeyin bilgisi ona açılır. Tümüyle eşya Yaratıcıya aşikâr olduğu gibi ona da aşikâr olur. Çünkü biz bu kirli âlemdeyken birçok şeyi Güneş'in ışığı sayesinde

16 Kindî, "el-Kavl Fi'n-Nefs, s.272-280; Kindî, "Nefis Üzerine", s. 243-247.

17 Kindî, "el-İbane an Sucudi el-Cirmi el-Aksa ve Taatihi Lillahi Azze ve Celle", s. 255; Kindî, "Göklerin Allah'a Secde ve İtaat Edişi Üzerine", s. 235.

görmekteyiz. Ya nefislerimiz soyutlanarak ebediyet âleminde ebedileşip Yaratıcının nuru ile bakarsa neler olmaz ki?[18]

Felsefi Bilgi ve Dinî Bilgi

Kindî'ye göre akli bilgilere ulaşmada felsefenin anlaşılması son derece önemlidir. Çünkü bunun açıklanması dengeli, gerçeğin bulunacağı yerleri araştıran ve yaşayanlara yararlı olan kimselerin felsefeye olan aşklarını arttıracaktır. Yine bu konunun açıklığa kavuşturulması, sözünü ettiğimiz kimseler katında son derece şerefli olan feleki külli akla ulaşmanın yolunu aydınlatacak, nefsin onu idrake yol bularak sevmesini sağlayacaktır.[19]

Kindî, özellikle dinî düşünce karşısında felsefenin meşruiyetini savunarak ona olan olumlu ilginin artması için çalışmıştır.[20] İlk kez dinî ve felsefi bilgi ayrımını yapan[21] Kindî, doğru bilgi verme noktasında din mi yoksa felsefe mi sorusuna; kaynakları ve yöntemleri farklı olsa da vahiy bilgisi ile felsefi bilginin amacının aynı olduğunu ve ikisinin de insanın yetkinliğini ve mutluluğunu hedef aldığını, aralarında çatışma olmadığını söyleyerek cevap verir.

> "Çünkü ilahiyat, vahdaniyet, faziletlere ait bilgiler ve faydalı her ilim ve bu ilimlere götüren yollar ile aynı zamanda tüm zararlı olan şeylerden uzak durma ve bunlardan korunmaya ait bilgiler varlığın hakikatinin bilgisi (felsefe) içerisine girmektedir. Şu halde, peygamberlerin, Allah'tan getirdiklerinde bütün bunlar mevcuttur. Peygamberler ancak, Allah'ın birliğini ve O'nun razı olduğu faziletlerin gerekliliği ve bu faziletlere aykırı olan reziletlerin terk edilmesi fikrini getirmişlerdir. O halde, gerçek bilgiye sahip olanlar katında çok değerli olan bu ganimete sımsıkı yapışmalı ve onu elde etmek için tüm gayretimizle çalışmalıyız."[22]

Ancak dinî bilginin vahiy kaynaklı olması dolayısıyla daha net ve anlaşılır olmasından, felsefi bilginin ise beşer ürünü olması nedeniyle yanılmaya daha müsait olmasından hareketle dinî bilginin üstün olduğunu belirler. Kindî'ye göre şayet bir kimse, peygamberlerin gizli ve hakikat bilgisine dair kendilerine sorulan sorulara verdikleri cevapları düşünür ve bu bilgileri, filozofun uzun bir süre içerisinde yaptığı araştırma ve çalışmalar sonucunda

18 Kindî, "el-Kavl Fi'n-Nefs", s. 274; Kindî, "Nefis Üzerine", s. 244-245 vd.

19 Kindî, "Risale Fi Kemmiyeti Kütübi Aristotalis", s.364; Kindî, "Aristoteles'in Kitaplarının Sayısı Üzerine", s. 263.

20 Kindî, "Fî'l-Felsefeti'l-Ûla", s. 103; Kindî, "İlk Felsefe Üzerine", s. 141-142.

21 Ali Durusoy, *Örnek Çeviri Metinlerle Mantık İlmine Giriş*, İstanbul 2012, s. 21.

22 Kindî, "Fî'l-Felsefeti'l-Ûla", s.104; Kindî, "İlk Felsefe Üzerine", s. 142.

ulaştığı cevaplar ile karşılaştıracak olursa, filozofun, peygamberlerin cevaplarının benzerini veciz, açık-seçik, kapsamlı ve kestirme cevaplar getirmediğini görürüz. Mesela, peygamberin müşriklerin sordukları sorulara her şeyi bilen, başlangıcı ve sonu olmayan, ezeli ve ebedi olan Allah'ın kendisine öğrettiği gibi cevap vermesi buna örnektir. Müşrikler, sorulan soruya cevabı veremez ve bu şekilde onun iddialarını çürütürüz düşüncesiyle, "Ey Muhammed! Çürümüş kemikleri kim diriltebilir?" dediler. Çünkü müşriklere göre bu olay kesinlikle imkânsızdı. Bunun üzerine gerçek bir olan Allah peygambere şöyle vahyetti; "De ki: onları ilk önce kim varlık verdiyse o diriltir. O bütün yaratıkları hakkıyla bilendir."[23] Burada Kindî, yeniden yaratmayla ilgili olarak müşriklerin sorduğu soruya net ve açık-seçik bir şekilde ancak vahiy bilgisiyle cevap verilebildiğini ve bu hakikatlerin, hiçbir filozof tarafından ortaya konulamayacağını ifade etmektedir.

Kindî'ye göre felsefenin gerçek çağrısı, vahyin doğruluğuna karşı koymak yahut onunla üstünlük ve hatta eşitlik iddiasına kalkışmak değildir. O, felsefenin en yüksek hakikat yolu olduğu şeklindeki iddiasından vazgeçmesi ve vahye tabi olup ona hizmet etmesi gerektiğine inanıyordu.[24]

Kindî'ye göre, Hz. Muhammed'in Allah'tan getirdiklerinin hepsi, aklın verilerinde mevcuttur. Öyle ki bütün insanlar arasında bu gerçeği ancak akıldan yoksun olanlar ve cehaletle yoğrulanlar inkâr edebilir.[25] Dolayısıyla bilgi kaynaklarının en önemlisi, peygamberin sahip olduğu bilgidir. Ancak Kindî, ilahi bilgiyi sadece peygambere has kılmaz, aksine peygamberlere verilen bilginin de bilgiye ulaşma yollarından birisi olduğunu ve aynı yolla filozofların da bilgiye ulaşabileceklerini ifade eder. Hatta bu nedenle "İlk Sebep" in bilgisini araştırmasından dolayı bu konudaki araştırmalara "ilk felsefe" isminin verilmesini uygun görmüştür.[26] Aradaki temel fark ise peygamberî bilginin saf ve öz olarak doğrudan elde edilmesine karşılık filozof bilgisinin ayrıntılarla karışık olması nedeniyle hatalar bulunabileceği ihtimalidir.[27] Bu, aklın yetersizliğinden dolayı değildir haddizatında ilahi bilgiye muhatap olan ve anlayacak olan da yine akıldır. Vahiy bilgisi düşünmeye teşvik ederken bunun da yolu akıldan geçmektedir. Dolayısıyla felsefe ile din çatışmaz zira din, aklı kullanmayı esas almaktadır. Üstelik insanın vah-

23 Kindî, "Risale Fi Kemmiyeti Kütübi Aristotalis", s.373-374; Kindî, "Aristoteles'in Kitaplarının Sayısı Üzerine", s. 269.

24 Fahri, İslam Felsefesi Tarihi, s. 85.

25 Kindî, "el-İbane an Sucudi el-Cirmi el-Aksa ve Taatihi Lillahi Azze ve Celle", s. 244; Kindî, "Göklerin Allah'a Secde ve İtaat Edişi Üzerine", s. 229.

26 Kindî, "Fî'l-Felsefeti'l-Ûla", s. 98; Kindî, "İlk Felsefe Üzerine", s. 139-140.

27 Kindî, "Risale Fi Kemmiyeti Kütübi Aristotalis", s.373; Kindî, "Aristoteles'in Kitaplarının Sayısı Üzerine", s. 269

ye muhatap olması ve vahyi anlaması dolayısıyla üstün oluşu da akıl sahibi olmasından dolayıdır.

Bu konuda eskilerin görüşlerini zikrederek başlayan Kindî'ye göre filozof Aristoteles, *Topikler* kitabının baş kısmında "Her şeyin bilgisi, bütün bilgileri kuşatan felsefenin altında değerlendirilir" demiştir. Bu sebeple ilk yapılması gereken şey, ilim olması bakımından felsefeyi taksim etmek ve bu kısımların altında ne tür bilgilerin bulunduğunu incelemektir. Felsefe teorik ve pratik (nazari ve amelî) diye ikiye ayrılır; çünkü *Kategoriler* kitabında açıklandığı gibi nefisteki bilgi de akıl ve duyu [bilgisi] şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Haddizatında felsefe, zihnin (nefs) disipline edilmesinden başka bir şey olmadığına göre onun ikiye ayrılması uygundur. Zira zihindeki bilgi, akıl ve duyu [bilgisi] olmak üzere ikiye ayrıldığı gibi aynı şekilde felsefe de teorik ve pratik şeklinde ikiye ayrılır. Teorik olan kısım akılla, pratik olan ise duyu ile ilgilidir.[28]

Felsefeyi savunan Kindî'ye göre felsefe, öğrenilmesi gereken bir ilimdir ve diğer ilimlerin üzerinde değeri vardır. Kindî'ye göre, insan sanatlarının değer ve mertebe bakımından en üstünü felsefedir. Felsefe; "insanın gücü yettiği kadarıyla, varlığın hakikatini bilmesidir." Buna göre filozofun bilgiden amacı, gerçeğin bilgisini elde etmek; ameldeki amacı ise sürekli fiil değil, gerçeğe göre davranmaktır."[29] Kindî'ye göre felsefenin en değerlisi ve mertebe bakımından en yücesi ise ilk felsefedir. Bununla, her gerçeğin sebebi olan, "ilk gerçek" hakkındaki bilgiyi kasteden Kindî, bu nedenle, en değerli ve tam anlamıyla ismini hak eden filozofun, bu en değerli bilgiyi kuşatan kişi olması gerektiğini düşünür.[30] Varlığın varlık sebebini bilmek, ilk başta düşünce üretmenin gerekli ve zorunlu olduğuna bizi sevk etmektedir. İkinci olarak felsefe yapmak, medeniyet inşa etmeye düşünsel zemin hazırlamak demektir. Tarihte Müslümanların yenilgilere uğramalarının zaafı, varlığın sebepliliğini bilmeyi göz ardı etmiş olmaları nedeniyledir. Hâlbuki varlığın özünü bilmek, onun ne işe yaradığını bilmek demektir. Düşünce ve medeniyet; varlığın kabiliyetleri üzerine kurgulanıp, kurulduğuna göre eşyayı sebepleri ile bilmek bir zorunluluktur. Bunu temin eden ise ilk etapta felsefedir yani felsefi bilgi ve metotlardır. Aynı zamanda metafizik alanı bilmenin imkânı da, ancak felsefi usûlle kavranabilir.[31]

28 Kindî, "Beş Terim Üzerine", s. 279.

29 Kindî, "Fî'l-Felsefeti'l-Ûla", s. 97; Kindî, "İlk Felsefe Üzerine", s. 139.

30 Kindî, "Fî'l-Felsefeti'l-Ûla", s. 98-101; Kindî, "İlk Felsefe Üzerine", s. 139-140.

31 Gürbüz Deniz, "Kindî, Felsefeyi Kabulü ve Konumlandırması", *Diyanet İlmi Dergi* 54/2 (Temmuz 2018), s.18, ss. 13-24.

Kindî ve Eğitim

Her toplumun kendine has, kendi değer yargılarına uygun bir eğitim anlayışı vardır. Buradan hareketle İslam dünyasındaki eğitimin de kaynağı, ortamı ve şartlarıyla kendine özgü bir yapısı olduğunu söyleyebiliriz. Hal böyle olunca İslam düşüncesi içerisinde sistemli felsefe geleneğinin oluşmasında ilk sırada görülen Kindî'den bahsedilmesi gerekir. Sistematik felsefenin başlatıcısı kabul edilen ve felsefi terminolojinin oluşması için ciddi çabalar harcayan Kindî, fizik ve metafizik konularına daha ziyade ağırlık vermiştir. Ancak bu, onun eğitim ve öğretime önem vermediği anlamına gelmez. Ne var ki Kindî'nin günümüze ulaşan eğitim ile ilgili müstakil bir eserine ulaşılamamıştır. İbn Nedim, Kindî'nin "Kitab Maiyyyeti'l- İlm ve Aksamihi" ve "Kitab Aksami'l-İlmi'l-İnsi"[32] isimli iki eserini kaydetmekteyse de, bu kitaplar günümüze kadar ulaşmadıkları için eğitim konusundaki görüşlerini konuyla doğrudan alakalı eserlerinden hareketle ortaya koymak zordur.

Kindî'nin eğitimden istediği şey, insanın ihtiyaçlarına ve toplum gereksinimlerine hizmet edecek eğitim fikrinin oluşturulmasıyla toplumsal gelişmeyi gerçekleştirmesidir.[33] Bu düşüncede olan Kindî, şüphe yoktur ki iyi bir eğitimcidir. Bunun en büyük delili de halife çocuklarına öğretmenlik yapmış olmasıdır. Abbasi halifesi Mu'tasım (833-842) oğluna hoca olarak Kindî'nin ders vermesini istemiştir. Kindî, Ahmet b. Muhammed el-Mu'tasım'ın hocası olarak kitaplarının çoğunu onun ismine ithaf ederek ve onun sorduğu sorulara cevap olmak üzere yazmıştır.[34]

Eğitimin Hedefi Olmalıdır

Yapılan her işin bir hedefi olması gerekir. Bu yönüyle eğitimden de hedeflenen bir beklenti vardır. Kindî'ye göre ulaşmak istediği gayeyi bilen kimse gücünü ve düşüncesini, o yöne doğru yoğunlaştırırsa hedefe varma yönündeki azminden onu hiçbir şey döndüremez. Bununla birlikte gayesini gerçekleştirme yönünde attığı ciddi ve emin adımların kendisini daha çok hedefe yaklaştırdığını bilen kimsenin aklına kendisini gayesinden saptıracak birtakım zan ve tereddütlerin gelmesinde bir sakınca yoktur. Zira düşünce ve hareketiyle gayesi istikametinde sürekli ve kararlı bir şekilde ilerleyen kimse hata etmez. Ama ulaşmak istediği gayeyi tanımayan kimse onu elde ettiği zaman o olduğunu dahi bilemez; dolayısıyla ondan yararlanamaz.[35]

32 İbn Nedim, *Fihrist*, s. 358.

33 Abdullatif, *el-Fikrü et-Terbeviyyü İnde'l-Kindî*, s. 212.

34 Ebu Süleyman Mantıkî es-Sicistanî, *Sivanü'l-Hikme*, Tahkik: Abdurrahman Bedevi, Tahran 1974, s. 283.

35 Kindî, "Risale Fi Kemmiyeti Kütübi Aristotalis", s. 379; Kindî, "Aristoteles'in Kitaplarının Sayısı Üzerine", s. 272-273.

Kindî'ye göre sebebi bilinmeyen hiçbir acının şifası yoktur.[36] Dolayısıyla herhangi bir iş yaparken önce sebebini anlamak gerekir. Sonrasında onu yapmanın imkânı araştırılır ve yapılması en uygun olan yöntemle bu iş gerçekleştirilir. Bu yaklaşım, eğitim için de geçerlidir. Eğitimin niçin yapılması gerektiği ve hedefi anlaşılırsa ancak doğru hedefe ulaşılabilir.

Kindî'ye göre her şeyin yaratıcısı Allah, yarattığını güdük tabiatlı değil, kendi kendine yeterli olarak yaratmıştır.[37] İşte eğitimin hedefi de bu yeterliliği açığa çıkarmak ve insanın mükemmelleşmesini sağlamaktır.

Eğitim Seviyeye Uygun Olmalıdır

Kindî'ye göre eğitim, seviyeye uygun olmalıdır. Ona göre duyu ve aklın algılarıyla gerçeğe ulaşmak bir bakıma kolay bir bakıma da zordur. Çünkü akla göre açık seçik olan bir bilginin somut kavramını arayan kimse -tıpkı yarasanın güneş ışığındaki açık seçik nesneleri göremediği gibi- onu göremez. İşte metafizik alanında araştırma yapanların çoğu, metot hatasından ötürü şaşakalmışlardır. Onlar, bu araştırmalarında, zihinde tıpkı çocuk gibi alışık oldukları duyu algılarına benzer somut akli kavramlar oluşacağını sanmışlardır. Çocuğun öğretiminde alışkanlıklardan istifade etmek kolaydır. Nitekim öğretmenlerin hitabet, mektup, şiir ve hikâyeleri, yani çocuğun küçük yaştan itibaren yatkın olduğu sözlü öğretime dayanan birtakım masalları çabucak öğretmeleri, bu fikrin doğruluğunun kanıtıdır.[38] Dolayısıyla küçük yaştakilere verilecek eğitim ile yetişkin bireylere verilecek eğitim birbirinden farklı olmalıdır. Her kişinin bilgi ve duygu düzeyi dikkate alınarak yapılacak eğitim, öğrenmeyi kolaylaştıracağı gibi gelişmeyi de sağlayacaktır.

Eğitimde Alışkanlıklar ve Çevresel Faktörler Dikkate Alınmalıdır

Kindî'ye göre tabiatında bulunmayan bir şeyi, insanın tabiatına katmak mümkün değildir.[39] Çünkü ona göre hoşa giden ve gitmeyen şeyler, insan tabiatı gereği değil, tam tersine, adet ve alışkanlıkların ürünüdür.[40] Alışkanlıkların gerçekleşmesi için öncesinde çokça alıştırmalar yapılmış olması gerekir. İşte bu alıştırmalar yoluyla kişindeki kabiliyetler ortaya çıkar ve uygulamalarda kolaylıklar sağlanmış olur. Bu yönüyle çocuğun eğitiminde alışkanlıkların önemli olduğu unutulmadan buna göre davranılmalıdır. Zira toplumda istenilen davranışların aktarılmasının en kolay yolu alışkanlıklardır. Bu, aynı

36 Kindî, "Üzüntüyü Yenmenin Çareleri", s. 287.

37 Kindî, "Üzüntüyü Yenmenin Çareleri", s. 296.

38 Kindî, "Fî'l-Felsefeti'l-Ûla", s.110; Kindî, "İlk Felsefe Üzerine", s. 146.

39 Kindî, "Üzüntüyü Yenmenin Çareleri", s. 288.

40 Kindî, "Üzüntüyü Yenmenin Çareleri", s. 290.

zamanda insanın doğasına uygun olan eğitimin verilmesi gerekliliğini de ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Kindî'nin, felsefe ve eğitim anlayışını doğaya uygun olarak açıklayıp geliştirmek istediği anlaşılmaktadır.[41]

Çevrenin insana etkisi üzerinde ciddi bir şekilde fikir yürüten Kindî'ye göre bu, hemen her alanda geçerlidir. Kindî bu hususa örnek olmak üzere Kuzey Kutbu insanlarından bahseder. Ona göre bu insanlar, normal bir yapıya sahip oldukları için düşünme melekeleri güçlüdür, aralarında araştırma yapan ve düşünce üreten çok çıkar.[42] Kindî'nin böyle bir kanaate varmasının kaynağı konusunda somut bilgiler olmasa da, bu insanların sahip olduğu bu yeteneklere, fıtratlarının farklı çevresel etkenlerle değişmemiş olması ve yaptıkları iş hususunda dikkatlerini dağıtacak problemlerin bulunmayışının katkı sağladığı düşünülebilir.

Eğitimde Bilgi Birikimseldir

Kindî'ye göre bilgi tek kişinin çabasıyla ortaya çıkmaz. Kindî hakikate ait bilginin birikimsel olduğuna vurgu yaparak, bilimin hiçbir milletin tekelinde olmadığı ve evrensel bir hakikat olarak bütün insanlığın malı olduğunu belirler.

> "Hak bilirliğin gereği olarak bize düşen, hakiki ve ciddi konularda kendilerinden büyük ölçüde yararlandıklarımız şöyle dursun, basit ve küçük ölçüde yararlandıklarımızı dahi karalamamaktır. Her ne kadar bazı gerçekleri görmemişlerse de bize intikal eden düşünce ürünleriyle onlar, bizim atamız ve ortağımız sayılırlar. O ürünler bize, onların hakikatine eremedikleri birçok bilgiye ulaşmak için bir yol ve bir araç olmuştur.... Her birinin gerçek adına elde ettiği o azıcık bilgiler bir araya toplanınca büyük bir değer oluşturmuştur. O halde, bize gerçeği büyük ölçüde getirenler bir yana, onu azıcık olarak ulaştıranlara da şükür borcumuz büyük olmalı. Çünkü onlar kendi düşünce ürünlerine bizleri ortak ettiler ve sundukları mantıki önermelerle gizli gerçeklere ulaşmanın yollarını kolaylaştırdılar. Onlar olmasaydı bu kadar yoğun çalışmamıza rağmen doğru önermelerden hareketle sonucu çıkarıp bilinmeyene ulaşmamız mümkün olmazdı. İşte bu birikim, geçmiş yüzyıllardan beri zamanımıza kadar süregelen yoğun ve yorucu çalışmaların bir sonucudur. Bir kimsenin ömrü ne kadar uzun, çalışması ne kadar ciddi ve yoğun, fikri de ne kadar ince olursa olsun, zaman olarak kendisini kat kat aşan bu birikimi hayatı boyunca elde etmesi mümkün değildir."[43]

41 Gülnihal Küken, *Ortaçağda Eğitim Felsefesi*, İstanbul 2001, s. 197.

42 Kindî, "el-İbane An İlleti'l-Faileti'l-Karîbeti Lil Kevni vel-Fesad", s. 225-226; Kindî, "Oluş ve Bozuluşun Yakın Etkin Sebebi Üzerine", s. 220.

43 Kindî, "Fî'l-Felsefeti'l-Ûla", s. 103; Kindî, "İlk Felsefe Üzerine", s. 140-141.

İşte bu fikirleri doğrultusunda Kindî, geçmişe ait bilgilerin elde edilmesinin önemini vurgulamış olmaktadır. Kindî, eğitim ve öğretimde hedefin, doğru bilgiyi elde ederek kemale ulaşmak olduğunu vurgular. Doğrunun da insanlığın ortak mirası olması nedeniyle, kimden geldiğine bakılmaksızın doğrunun peşinde olunması gerektiğini ifade eder. Kindî'ye göre bu durum, daha önce yazılmış eserlerin okunarak üzerine eklenecek bilgiler doğrultusunda günün ve geleceğin şekillendirilmesinde eğitime verilen değeri göstermesi açısından da dikkat çekicidir.

Kindî'de Bilgi Edinme Yolları

Kindî'ye göre tümüyle varlık, külli ve cüzi olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Kindî, külli derken, türlere nispetle cinsleri, tek tek nesnelere nispetle türleri kastettiğini, cüzi ile de, türlere nispetle tek tek nesneleri (şahısları) kastettiğini söylemektedir.[44] Bilgi, duyu ve akıldan[45] elde edilir diyen Kindî'ye göre bilinen her şey ya duyu ya kavram bilgisinden ibarettir.[46] İnsana ait algıları ikiye ayıran Kindî'ye göre; bu algılardan biri, bize (maddi olana) daha yakın, tabiata (akli ve manevi olana) daha uzak olandır. Bu, gelişmemizin başlangıcından itibaren sahip olduğumuz bizim dışımızdakiler ve bizim bütün cinsimizin ve bizim dışımızdaki çoğu canlıların da sahip olduğu duyu algılarıdır. Bu şekildeki duyu organlarıyla algılamamız, herhangi bir zamana ihtiyaç göstermeksizin ve herhangi bir güçlük olmaksızın duyunun, duyu nesnesiyle ilişki kurmasıyla gerçekleşir.[47]

Duyu algısının konusu cisimler ve tikel varlıklar olup böylesi bir bilgi, özne-nesne ilişkisi neticesinde gerçekleşir. Duyu algıları sonucu elde edilen bilgiler, tasarlama kuvvetinde (musavvira) oluşur. Ve bu musavvira kuvveti de ondaki bu suretleri, hafıza kuvvetine iletir. Bu şekilde duyu algısının suretleri, canlının zihninde (nefiste) kavram olarak yer alır. Bunlar her ne kadar akli kavram olmaktan uzak ve aklın verileri gibi değişmez değilse de, özne-nesne ilişkisi sonucu algılandıkları için gerçekten duyu organına bağımlıdırlar. Duyu algılarına konu olan her şey daima maddeye sahiptir ve bu algılar her zaman cisim durumundadır.[48]

Nefs, hem duyu hem de kavram bilgisine sahiptir.[49] Dolayısıyla nefs tabiatı gereği çok bilendir. Zira tümüyle bilgi duyu ve akıldan, bunların benzeri

44 Kindî, "Fî'l-Felsefeti'l-Ûla", s. 107; Kindî, "İlk Felsefe Üzerine", s. 144.

45 Kindî, "Fî Mahiyetin-Nevmi ve'r-Ru'ya", s. 302; Kindî, "Uyku ve Rüyanın Mahiyeti Üzerine", s. 255.

46 Kindî, "Fî Mahiyetin-Nevmi ve'r-Ru'ya", s. 301; Kindî, "Uyku ve Rüyanın Mahiyeti Üzerine", s. 254.

47 Kindî, "Fî'l-Felsefeti'l-Ûla", s. 106; Kindî, "İlk Felsefe Üzerine", s. 144.

48 Kindî, "Fî'l-Felsefeti'l-Ûla", s.107; Kindî, "İlk Felsefe Üzerine", s. 144.

49 Kindî, "Fî Mahiyetin-Nevmi ve'r-Ru'ya", s. 301; Kindî, "Uyku ve Rüyanın Mahiyeti Üzerine", s. 254.

ve ikisini birden kuşatan şeyden ibarettir.[50] Ancak bilgi edinme sadece tabiatta varlıklara bakılarak duyular yoluyla elde edilmez. Dahası akıl ile bilgilerin teyit edilmesi gerekir. Bu şekilde ancak nicelik ve niteliğe ait bilgilere ulaşılabilir. Nicelik ve niteliğin bilgisinden yoksun olan biri, ilk ve ikinci cevherlerin bilgisinden de yoksun sayılır. Böyle birinden insani ilimler alanında varlık göstermesi beklenemez. İnsani ilimler, insanın istemesi ve çabasıyla belli aşamalardan geçerek elde edilir. Ancak insani bilgiler mertebe bakımından insanın isteme ve çabasına gerek kalmadan zamansız olan ilahi bilgiden aşağıdadır. Mesela Allah'ın peygamberlere verdiği bilgi bu tür bir bilgidir. Yani istemeden, çaba harcamadan, araştırma yapmadan, matematik ve mantıki çarelere başvurmadan zamansız oluşan bir bilgidir...[51]

Vahiy bilgisi Allah'ın, onların nefsini temizlemeyi ve aydınlatmayı dilemesiyle, onun desteği, ilhamı ve vahyi ile gerçekleşir. İşte bu bilgi, diğer insanlara değil sadece peygamberlere özgüdür ve bu, onların ilginç özelliklerinden, yani onları diğer insanlardan ayıran belgelerden biridir. Akıl da bunun şânı yüce Allah'ın katından olduğunu yakînen bilir. Çünkü insanlar benzerini ortaya koymaktan âciz olunca vahyin gerçekliği sabit olur. Bu bilgi, tabiatının ve yapısının üstünde olduğu için insan, peygamberlerin getirdiklerine boyun eğmek suretiyle itaat eder, yaratılışı itibariyle tasdik ederek ona bağlanır.[52]

Kindî'ye göre bilginin, hislerle elde edilen duyu bilgisi, akıl yürütmeyle elde edilen akıl bilgisi ve elde etmede insanın çaba göstermeden ulaştığı ilahi/vahiy bilgisi olduğu risalelerde vurgulanır. Kindî'ye göre en önemli ve geçerli bilgi kaynağı vahiy bilgisi olup Hz. Muhammed'in Allah'tan getirdiklerinin hepsi, aklın verilerinde mevcuttur. Hatta Kindî'ye göre bunun doğru olduğunu bütün insanlar arasında ancak akıldan yoksun olanlar ve cehaletle yoğrulanlar inkâr edebilir.[53] Bu tür bir açıklama Kindî'nin vahyedilen gerçeğe ait bilginin insan bilgisine olan üstünlüğünü göstermesi bakından önemlidir. Kindî, yukarıda eğitimin en önemli işlevi olarak bahsedilen iyilikleri kazandırması ve kötülüklerden uzaklaştırması olarak ifade edilen bilgilere en kestirme yoldan nasıl ulaşılabileceğini de belirler. İlahiyat, vahdaniyet ve ahlak bilgisi; hatta tüm yararlı olan şeylerin ve yararlıyı elde etmeye vesile olan her şeyin bilgisi ile tüm zararlılardan sakınma ve korunmaya ait

50 Kindî, "Fî Mahiyetin-Nevmi ve'r-Ru'ya", s. 302; Kindî, "Uyku ve Rüyanın Mahiyeti Üzerine", s. 255.

51 Kindî, "Risale Fi Kemmiyeti Kütübi Aristotalis", s. 372-373; Kindî, "Aristoteles'in Kitaplarının Sayısı Üzerine", s. 268.

52 Kindî, "Risale Fi Kemmiyeti Kütübi Aristotalis", s. 373; Kindî, "Aristoteles'in Kitaplarının Sayısı Üzerine", s. 268.

53 Kindî, "el-İbane an Sucudi el-Cirmi el-Aksa ve Taatihi Lillahi Azze ve Celle", s. 244; Kindî, "Göklerin Allah'a Secde ve İtaat Edişi Üzerine", s. 229.

bilgiler, varlığın hakikatinin bilgisi çerçevesine girer. İşte peygamberlerin, şanı yüce Allah'tan getirdikleri de tümüyle bu tür bilgilerdir.[54]

Eğitimde Kavramlara Ait Bilgi

Düşünceye dayalı olarak yapılan her etkinliğin felsefi kökenleri mutlaka vardır. Çünkü felsefe kavramlar ortaya koyan bir disiplin olarak, ürettiği kavramlarla eğitimin nasıl olması gerektiği konusunda insanları yönlendirmekte ve eğitime ait düşüncelerin şekillenmesine öncülük etmektedir. Bu noktada Kindî'nin kavramların anlamlarını verdiği eseri önemli bir çalışmadır. Çünkü Kindî'nin *Hudud Risalesi*, felsefi kavramlara ilişkin yapılan ilk çalışmadır. Daha önce Cabir b. Hayyan'ın da bir *Hudud*'u mevcuttur. Ama o, öne çıkan "bilim adamı" kimliğine uygun olarak, risalesinde bilimsel kavramlara ağırlık vermiştir. "Filozof" kimliği ile yazılan ilk risale Kindî'nin *Hudud Risalesi'dir*. Kindî, "İlk İslam filozofu" olması hasebiyle terminoloji sorununu bütün boyutlarıyla yaşamıştır. *Hududunda* kısa ve öz tanımlarla felsefi kavramları tanıtmayı amaçlamış,[55] Yunan felsefesi ve felsefi kavramların İslam düşüncesine intikalinde, ciddi tercihlerde ve önerilerde bulunmuştur.[56]

Henüz bilim ve felsefe geleneği bulunmayan bir toplumda Kindî'nin yalnızca kavramsal bilgiye ilişkin bilmek ile ilgili olarak akıl, ma'kul, hiss, mahsus, külli, cüzi, lafız ve benzeri kavramlara dair açıklaması son derece önemlidir.[57] Zira bilim, kavramlar ve tanımlar ile ortaya konulmaktadır.

Kindî, *Risâle fi Hudûdi'l-Eşya ve Rusûmihâ* isimli risalesinde eğitim ile ilgili birçok kavramın tanımını vererek eğitim ve öğretimi inceler. Tanımını verdiği bazı kavramlar şunlardır: Akıl, Nefs, Hiss, İhtiyar, Tevahhüm, Hass, Kuvvetü'l-hassase, Mahsus, Reviyye, Re'y, İrade, Mahabbe, Vehm, Fehm, Kitâb, Zan, Yakîn, Şekk, İlim, Marife, Hikme, İnsaniyye, Melâikiyye.[58]

Ayrıntılara girilmeden veciz bir şekilde verilen bu kavramlardan eğitim ve öğretim ile ilgili görülen bir kısmının açıklamasını verelim. Kindî aklı; "varlığın hakikatlerini kavrayan basit bir cevher" olarak tanımlanırken nefs hakkında üç tanım verir: a) Bilkuvve hayat sahibi olan doğal cismin ilk yetkinliği, b) Canlılık yeteneği olan ve organı bulunan doğal cismin tamamlan-

54 Kindî, "Fî'l-Felsefeti'l-Ûla", s. 104; Kindî, "İlk Felsefe Üzerine", s. 142.

55 Enver Uysal, *Hudud Risaleleri Çerçevesinde Kindî ve İbn Sina Felsefesinin Temel Kavramları*, Bursa 2008, s. 77.

56 Richard Walzer, *Greek* İnto *Arabic, Essays on Islâmic Philosophy,* Cambridge, Massachusetts 1962, s. 175.

57 Durusoy, *Örnek Çeviri Metinlerle Mantık İlmine Giriş*, s. 22-23.

58 Kindî, "fî Hudûdi'l-Eşyâ ve Rusûmihâ", s. 163-179; Kindî, "Tarifler Üzerine", s.185-195.

mış hali, c) Kendiliğinden hareket eden ve birçok gücü olan aklî (manevî) bir cevher.[59]

Hiss (Duyu): Nefsin duyu kuvvetlerinden biri vasıtasıyla, maddi olan varlıkların, maddesiyle birlikte algılanmasıdır. Bir görüşe göre duyu, nefsin duyulur nesneleri algılayan gücüdür.[60]

İhtiyar (Seçme, ayırt etme): Düşünme ve ayırt etmeden sonra gelen irade.[61]

Tevehhüm (Fantezi, hayal): Maddesi ortadan kalktığı halde onun suretini algılayan psikolojik güç. Bir görüşe göre fantezi, tahayyülden ibarettir; bu da madde ortadan kalktığı halde onun suretinin hayalde canlanmasıdır.[62]

Hass (Duyan güç): Maddesi ortadan kalktığı halde onun suretini algılayan psikolojik güç.

Kuvvetü'l-hassase (Duyarlı güç): Her bir varlıkta -bedendeki organlarda ve dış dünyada- meydana gelen değişmenin farkına varan güç.

Mahsus (Duyulur nesne): Maddenin algılanan sureti.

Reviyye (İç tercih): İçten geçen düşünceler arasında tercih yapma.[63]

Re'y (Zayıf görüş): Söz ve kitapta [yazıda] temellendirilmemiş bir görüşten (zan) ibarettir. Bir yoruma göre, değişmesi mümkün olmakla beraber, nefsin çelişik olan iki şeyden birine inanmasıdır. Diğer bir görüşte ise Kadı'nın verdiği hüküm geçerli olmakla birlikte, ona karşı duyulan zandır. O halde görüş, zannın devam etmesi durumudur.

İrade: Kendisiyle seçeneklerden birinin kastedildiği güç.

Mehabbe (Sevgi) için iki tanım veren Kindî'ye göre kısa olan tanımda "varlığın birleşme sebebi"[64] olarak ifade edilirken daha uzun olan tanımda ise "nefsin isteyip aradığı; varlığın birleşmesini sağlayan gücü tamamlayan. Denilmiştir ki sevgi, nefsin kendisine cezbettiği şeyle nefsin arasında bir hal[65] olarak ifade edilmiştir. Kindî bu kavram ile var oluşun sebebini de açıklamış olmaktadır.

59 Kindî, "fî Hudûdi'l-Eşyâ ve Rusûmihâ", s. 165; Kindî, "Tarifler Üzerine", s. 185.
60 Kindî, "fî Hudûdi'l-Eşyâ ve Rusûmihâ", s. 167; Kindî, "Tarifler Üzerine", s. 187.
61 Kindî, "fî Hudûdi'l-Eşyâ ve Rusûmihâ", s. 167; Kindî, "Tarifler Üzerine", s. 186.
62 Kindî, "fî Hudûdi'l-Eşyâ ve Rusûmihâ", s. 167; Kindî, "Tarifler Üzerine", s. 187.
63 Kindî, "fî Hudûdi'l-Eşyâ ve Rusûmihâ", s. 168; Kindî, "Tarifler Üzerine", s.187.
64 Kindî, "fî Hudûdi'l-Eşyâ ve Rusûmihâ", s. 168; Kindî, "Tarifler Üzerine", s.188.
65 Kindî, "fî Hudûdi'l-Eşyâ ve Rusûmihâ", s. 175; Kindî, "Tarifler Üzerine", s.193.

Vehm (Vehim): Bir şey hakkında olumlu veya olumsuz karar verememe durumu.[66]

Fehm (Anlama): Amaçlananı bütünüyle kavramayı sağlayan güç.

Kitab (Kitap, yazı): Sesleri ayırmak, düzenlemek ve açıklamak için tasarlanan belli bir şeyi yapma.[67] Bu şekildeki bir yaklaşım, bilgi elde edilirken Kindî'nin başvurduğu mantıki bir yöntemdir. İnsan bir konu hakkında bilgi elde etmek istediğinde önce o konu ile ilgili kavramları öğrenir, sonra o kavramları çeşitli şekillerde ayırarak ve birleştirerek o konu hakkında düzenlemelerde bulunur ve son olarak da açıklamalarla birlikte yeni elde ettiği fikirleri ileri sürer. Kısacası ayırma, düzenleme ve açıklama ile konular açıklığa kavuşturulmaya çalışılır.

Zann (Zan): Bir şeyin dış görünüşüne bakarak onun hakkında karar verme. Bir görüşe göre, Kadı'nın kendi kararını değiştirmesini mümkün kılacak kadar delil ve ispata dayanmayan gerçek dışı karar ve açıklama.

Yakin (Kesin bilgi): Önermenin ispatlanmasıyla birlikte düşüncenin doyuma ulaşması.[68]

Şekk (Şek, şüphe): İki önerme hakkında ortaya çıkan zannı hoş karşılamamakla beraber, bu zandan dolayı hüküm verememe durumu.[69]

İnsaniyye (İnsanlık): Hayat, düşünme (nutk) ve ölümden ibaretken; Melâikiyye (Meleklik): Hayat ve düşünmeden ibarettir.[70]

Eğitimle ilgili önemli kavramlarda Kindî, bilgiyi ifade etmek üzere ilim kavramını "varlığın hakikatini bilme"[71] ve marife (tutarlı görüş) kavramını "sarsılmayan görüş" şeklinde tanımlamıştır.[72] Hikmet (Bilgelik)i de "külli varlıkların hakikatini bilme ve bu bilgiyi hakikat doğrultusunda gerektiği gibi kullanma"[73] şeklinde tanımlayarak eğitim ve öğretim işinin teorik mi yoksa pratik mi olduğu sorusunu; aslında hem teorik hem de pratik yönünün olması gerektiğini ifade ederek cevaplamış olmaktadır.

Bu tanımlardan hareketle Kindî'nin sağlam bir bilgiye nasıl ulaşılacağını da belirlediği görülmektedir. Buna göre en temelsiz bilgiden en kesin

66 Kindî, "fî Hudûdi'l-Eşyâ ve Rusûmihâ", s. 169; Kindî, "Tarifler Üzerine", s.188.
67 Kindî, "fî Hudûdi'l-Eşyâ ve Rusûmihâ", s. 170; Kindî, "Tarifler Üzerine", s.189.
68 Kindî, "fî Hudûdi'l-Eşyâ ve Rusûmihâ", s. 171; Kindî, "Tarifler Üzerine", s.190.
69 Kindî, "fî Hudûdi'l-Eşyâ ve Rusûmihâ", s. 175; Kindî, "Tarifler Üzerine", s.192.
70 Kindî, "fî Hudûdi'l-Eşyâ ve Rusûmihâ", s. 179; Kindî, "Tarifler Üzerine", s.195.
71 Kindî, "fî Hudûdi'l-Eşyâ ve Rusûmihâ", s. 169; Kindî, "Tarifler Üzerine", s.188.
72 Kindî, "fî Hudûdi'l-Eşyâ ve Rusûmihâ", s. 172; Kindî, "Tarifler Üzerine", s. 193.
73 Kindî, "fî Hudûdi'l-Eşyâ ve Rusûmihâ", s. 177; Kindî, "Tarifler Üzerine", s. 194.

bilgiye bir sıralama ile Şekk, Zann, Re'y, İlim, Marife ve Yakîn kavramlarına dayalı olarak açıklama yapıldığı ve sonucunda kişinin Hikmet bilgisine eriştiği anlaşılmaktadır.[74]

Eğitimde Yöntem

Kindî'nin eğitime ve öğretime verdiği değer, felsefi sistemini kurarken takip ettiği yöntemde görülebilir. Yazdığı eserlerden de bunun takip edilmesi mümkündür. Eğitimin hedefleri ile Kindî'nin hedefleri bu noktada örtüşür. Zira Kindî'nin eğitimden beklediği aynı zamanda felsefeden beklediğidir. Bu nedenle Kindî, felsefi bilgiden yoğun bir şekilde bahseder. Her sanatın ve her ilmin metodolojisini/usulünü felsefi akıl verir ya da oluşturur. Akla, mantığa ya da kıyasa uygun tarzda oluşmamış bir ilme, ilim demek mümkün değildir. Böyle bir şeye malumat denir, ama ilim denmez. Bu bağlamda -büyük çoğunlukla- Kindî'den sonra İslami ilimler; metodolojilerini felsefî usûlden devşirmiştir.[75] Felsefe öğrenmek isteyen kişi de sıra düzenine göre Matematik, Mantık, Fizik ve Metafizik konularını öğrenmelidir. Kişi bunu yapar ve nefsini güzel ahlaka yöneltirse Kindî'ye göre geriye Allah'ın güzel yardımı sayesinde elde edilecek bilgiler kalır.[76]

Kindî'ye göre her ilmin kendine has bir araştırma yöntemi vardır ve doğru bilgiye ulaşmak için o alana has yöntemin kullanılması gerekir. İnsani (fizik) ilim, (mertebe ve ilim açısından) metafizikten aşağıdadır. Matematik bilmeden onu tam olarak anlamaya ve değişmeyen gerçek varlıkları bilmeye imkân yoktur. Olsa olsa o sadece duyu gücüyle bilinebilir. Ne var ki duyu gücü, düşünceden yoksun olan hayvanda da vardır.[77] Anlaşıldığı kadarıyla ilk önce öğrenilmesi gereken ilim olarak matematiği görmekte ve diğer ilimlerinde bunun üzerine inşa edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla aşama aşama ilerlenen ve temel yapıyı kurduktan sonra asıl yapıya geçilen bir yöntem benimsenmiş görülmektedir.

Kindî'ye göre bir öğrencinin filozof olabilmesi için müfredatta matematik ilimleri ile başlanması bir zorunluluktur. Matematik ilimlerinden sonra ancak felsefe müfredatına başlanabilir. Dolayısıyla öğrenim sıralamasında matematik, felsefeye başlamadan önce öğrenilmesi gereken hazırlayıcı ilimler olarak görülmüştür. Sonrasında Aristoteles'in sıra düzenine uygun

74 Kindî, "fî Hudûdi'l-Eşyâ ve Rusûmihâ", s. 169-179.; Kindî, "Tarifler Üzerine", s. 188-194.

75 Deniz, "Kindî, Felsefeyi Kabulü ve Konumlandırması", s. 19.

76 Kindî, "Risale Fi Kemmiyeti Kütübi Aristotalis", s. 369; Kindî, "Aristoteles'in Kitaplarının Sayısı Üzerine", s. 272.

77 Kindî, "Risale Fi Kemmiyeti Kütübi Aristotalis", s. 376; Kindî, "Aristoteles'in Kitaplarının Sayısı Üzerine", s. 271.

olarak kitaplarının art arda okunması aşamasına geçilir. Bu kitaplar dörde ayrılır: Bunlar mantıkla ilgili olanlar, tabiatla ilgili olanlar, tabiattan bağımsız, cisimlere ihtiyaç duymayan kendi başına konu olanlarla ilgili olanlar ve cisimlere gerek duymayan ve hiçbir şekilde cisimle ilişkisi bulunmayan ilimlerdir.[78] Kindî'ye göre matematik bilgisinden yoksun olan kimse bu kitaplardaki bilgilerin künhüne asla vakıf olamaz.[79] Hatta bir kimse aritmetik, geometri, astronomi ve müzikten ibaret olan matematik ilimlerinden yoksun olur ve sonra da bu kitapları hayatı boyunca kullanmaya kalkarsa bunlardaki hiçbir bilgiyi tam olarak elde edemez; ezberlese dahi, onun bu yöndeki çabası ve kazancı sadece bilgi aktarma düzeyinde kalır.[80] Kindî, Aristo'nun kitaplarının sayımına ait risalede, bu filozofun yazılı eserlerini saydıktan sonra, kesin bir ısrarla, gerçek bir filozof olmak isteyene onların okunmasının zorunlu olduğunu fakat bu okumanın girişle ilgili ilimlerin incelenmesinden önce gelmiş olması gerektiğini, onlarsız bir kimsenin hayatı boyunca felsefe araştırması yapsa bile, hiç bir zaman asıl özü kavrayamayacağını ve ezbere birkaç kavram öğrenmekten başka bir sonuca sahip olamayacağını belirtmektedir.[81] Bu durum, Kindî'nin öğretimde kuru ezberciliğe karşı olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Çünkü Kindî, tam öğrenmenin ancak analiz ve tahlil yöntemiyle olması gerektiğini düşünmektedir.

Kindî, bilgilerin salt ezberlenmesine karşı olduğu gibi öğrencisi Ahmed b. Tayyib'e, yavrucuğum, defterindeki yazılı olan siyah yer, ondaki beyaz yerden daha iyidir[82] diyerek öğretimde yazıya geçirme ve not tutmanın da ne kadar önemli olduğuna vurgu yapmıştır.

Kişinin ve toplumun yaşadıkları dönemde ihtiyaç duydukları eksiklikler eğitim yoluyla karşılanır. Bu nedenle toplumu dönüştürmek istediğimiz zaman eğitim metodumuza ve programımıza dikkat etmeliyiz. Dolayısıyla her konuya, aynı metodu takip ederek ulaşmak mümkün olmayabilir. Her konunun kendine özgü bir metodu olmalıdır. O halde Kindî'ye göre matematiğin metodu fizikte, fiziğin metodu metafizikte kullanılırsa yanlış sonuçlara ulaşılır. Fizik, somut varlıkları incelediğinden onda, hislerden hareket ederek deney ve tecrübe ile sonuca ulaşıldığı halde soyut varlık alanı olan metafi-

78 Kindî, "Risale Fi Kemmiyeti Kütübi Aristotalis", s. 364-365; Kindî, "Aristoteles'in Kitaplarının Sayısı Üzerine", s. 264

79 Kindî, "Risale Fi Kemmiyeti Kütübi Aristotalis", s. 370; Kindî, "Aristoteles'in Kitaplarının Sayısı Üzerine", s. 266.

80 Kindî, "Risale Fi Kemmiyeti Kütübi Aristotalis", s. 370; Kindî," Aristoteles'in Kitaplarının Sayısı Üzerine", s. 266.

81 A. Cortabarria Beitia, Kindî'de İlimlerin Sınıflandırılması (1), Fransızcadan çeviren: Emrullah Yüksel, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 5. Sayı, Erzurum 1982, s. 220, ss. 219-243.

82 es-Sicistanî, *Sivanü'l-Hikme*, s. 286.

zikte aynı yöntemi kullanma imkânı olmayacaktır. Dolayısıyla algılanan her bilginin ispatı istenmemeli; zira Kindî'ye göre her aklî bilginin ispatı yoktur. Bazı şeyler ispat edilse de her şeyi ispat etmek mümkün değildir. Çünkü her ispatın ispatı olsa işlemin sonsuza dek sürüp gitmesi gerekir.[83] Ancak metafizik konuların kolayca anlaşılamayacağından hareketle Kindî, metafizik kavramları fizik kavramlarıyla ifade etmeye çalışmış ve birçok metafizik meselenin ispatında daha çok matematiksel ispat yöntemini kullanmıştır. Bunun nedenlerden birisi Kindî'nin daha çok tabiat bilimleri ve matematikle uğraşmış olmasıdır. Bir diğer nedeni de Kur'an'dır denilebilir. Çünkü Kur'an, insanları, Allah'ın varlığını ve birliğini anlamaları için çoğu kez mefhumsal metafizik düşüncelerle uğraşmaktan ziyade fizik âlemi ile uğraşmaya davet etmiş, onları incelemelerini istemiştir.[84]

Yine Kindî'ye göre matematik ilimlerde ikna değil ispat metodunu kullanmalıyız. Eğer matematikte ikna metodunu kullanacak olursak o konudaki bilgimiz ilmi değil, zannî olur. Araştırmacı neyi, nerede, nasıl arayacağını bilmelidir. Her bilgi alanını diğerlerinden ayıran kendine özgü bir metot vardır. Araştırıcıların çoğu, neyi nerede ve nasıl arayacaklarını bilmedikleri için bu konuda yanılmışlardır. Bazıları ikna metodunu, bazıları analojiyi, kimisi rivayeti, kimisi duyuyu kimisi de ispat metodunu benimsemiştir. Bazısı da araştırma yöntemine ait bilgisinin kıtlığından ya da gerçeğe ulaşan yolların çok olmasını arzuladığından bunların hepsini kullanmıştır. Kindî'ye gelince, her alanda yapılması gereken yapılmalıdır.[85] Bu durum insanların farklı yapılarından kaynaklanan farklı anlama kapasitelerine ve farklı bilgi düzeylerine bağlı olarak öğretim yapılmasının gerekliliğine vurgu yapmaktadır.

Sonuç

Geçmişten günümüze ışık tutanlardan biri de arkasında ciddi bir kültürel miras bırakan ünlü Müslüman filozof Ebû Yusuf Ya'kûb İbn İshak el-Kindî, iyi eğitim almış ve aldığı eğitim doğrultusunda oldukça geniş bir yelpazede yer alan konularda ilk denilebilecek nitelikte eserler vermiş önemli bir şahsiyettir. Zamanında öğrenilmesi gereken temel ilimleri ve dil ilimlerini öğrendikten sonra felsefe sahasında da donanımlı birisi olarak tanınan Kindî, dönemindeki fikri hareketliliğe katkı sunmuş; dini ilimlerle birlikte felsefi ilimlere de yer vermiş ve bunların birbirlerine alternatif olduklarını değil de birbirlerini teyit ettiklerini ifade etmiştir.

83 Kindî, "Risale Fi Kemmiyeti Kütübi Aristotalis", s. 111-112; Kindî, "Aristoteles'in Kitaplarının Sayısı Üzerine", s. 147.

84 Mehmet Bayrakdar, *İslam Felsefesine Giriş*, Ankara 2012, s. 162-163.

85 Kindî, "Risale Fi Kemmiyeti Kütübi Aristotalis", s. 112; Kindî, "Aristoteles'in Kitaplarının Sayısı Üzerine", s. 147.

Kindî'nin eğitim anlayışı, insanı anlama çabasına bağlı olarak ortaya çıkmış ve insanı kemale ulaştırması yönüyle önemli görülmüştür. Eğitimin bir amaç ve metot çerçevesinde belirli öğretim programları dâhilinde verilmesi gerektiğine inanan Kindî, bu hedef ve metodu kendi risalelerinde açıkça ortaya koymuştur. Kindî'ye göre her konuya aynı metodu takip ederek ulaşmak mümkün olmayabilir. Her konunun kendine özgü bir metodu olmalıdır. Dolayısıyla Kindî'ye göre fiziğin metodu metafizikte kullanılırsa yanlış sonuçlara ulaşılır. Yine Kindî'ye göre matematik ilimlerde ikna değil ispat metodunu kullanmalıyız. Araştırıcıların çoğu, neyi nerede ve nasıl arayacaklarını bilmedikleri için yanılmışlardır. Bazıları ikna metodunu, bazıları analojiyi, kimisi rivayeti, kimisi duyuyu, kimisi de ispat metodunu benimsemiştir. Bazısı da araştırma yöntemine ait bilgisinin kıtlığından ya da gerçeğe ulaşan yolların çok olmasını arzuladığından bunların hepsini kullanmıştır. Bu durum insanların farklı yapılarından kaynaklanan farklı anlama kapasitelerine ve farklı bilgi düzeylerine bağlı olarak öğretim yapılmasının gerekliliğine vurgu yapmaktadır.

Kindî, ele aldığı herhangi bir konuyu incelerken daha önce yapılmış çalışmalara bakmış ve konuyu anlamaya çalışmış, yanlış bilgileri ve doğru bilgileri ortaya koyarak çeşitli analizlerde bulunmuş; sonra da başkalarının anlaması için çeşitli konu ve hacimlerde risaleler kaleme almıştır.

Değişmeyen hakikatlere ulaşması gereken insanın, belirli müfredat programlarını da takip etmesi gerekir. Yöntem olarak Kindî, ilk olarak sıra düzenine göre konuları sıralamakla başlar. Ardından konuyla ilgili yanlış bilgileri ortaya çıkarır. Sonrasında konu ile ilgili doğru sonuçları vererek, yanlışların nereden kaynaklandığını ifade eder. Doğruların neler olduğunu açıklayıp, konuya dair kendi yaklaşımını da ekleyerek, muhatabını ikna edici akli bir yöntemle baş başa bırakır.

Eğitimde çevresel faktörlerin ve alışkanlıkların etkisi olduğunu düşünen Kindî, her düzeye uygun olan eğitimin yapılmasında ısrarcıdır. Anlaşılmadan ve kavranmadan ezberleme yoluyla edinilen bilgilerin yetersizliğini ifade eden Kindî, daha sonraki zamanlarda kullanılabileceğini hesaba katarak not tutularak bilgi edinilmesini tavsiye etmiştir.

Eğitimin hedefini; birey açısından insanı olgunlaştırması (insan-ı kâmil), toplum açısından da kendini gerçekleştirmiş bireylerle, insanların birlik ve beraberliğini sağlayarak istikamet üzere şahsiyetli bireyler yetiştirmek suretiyle dünya ve ahirette mutluluğa ulaştırması olarak değerlendirmiştir. Kindî'ye göre eğitim bunu; aklı duyulara hâkim kılarak ve dini öğretilere bağlı kalarak ancak gerçekleştirebilecektir.

Öz

Kindî'nin Eğitim Felsefesi

Geçmişten günümüze ışık tutanlardan biri de arkasında ciddi bir kültürel miras bırakan Kindî (801-873)'dir. Kindî, İslam düşünce tarihinde sistematik felsefenin başlatıcısı olarak kabul edilen ve felsefi terminolojinin oluşması için önemli katkısı bulunan bilim ve düşünce insanıdır. Araştırmalarında daha çok fizik ve metafizik konularına ağırlık vermiştir. Ancak İslam dünyasını Batı düşüncesiyle tanıştırmak gibi bir misyonu üstlenen Kindî'nin insanı kemale ulaştıracak yol olarak gördüğü eğitime dair söyledikleri ve beklentileri de önem arz etmektedir.

Kindî, bütün bilimlerin bir amaç ve metot çerçevesinde, kendine uygun olan yöntemi kullanarak, belirli öğretim programları dâhilinde verilmesi gerektiğine inanır. Bu yönüyle eğitimin de kendine özgü amacı, metodu ve programı olmalıdır. İşte bu çalışma Kindî'nin eğitime dair bu görüşlerini görünür kılma çabası taşımaktadır. Kindî, eğitimde alışkanlıkların ve çevrenin önemine vurgu yapmış, anlaşılmadan ve kavranmadan ezberleme yoluyla edinilen bilgilerin yetersizliğini ifade etmiştir. Ayrıca daha sonraki zamanlarda kullanılabileceğini hesaba katarak not tutularak bilgi edinilmesini tavsiye etmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam Felsefesi, Kindî, Bilgi, Eğitim, Öğretim.

Abstract

Al-Kindī's Philosophy of Education

One of the people that offered an insight into today's world from the past is Al-Kindī (c. 801–873 AD) who left behind a serious tot of cultural heritage. Al-Kindī is a scholar and a raisonneur who is considered to initiate the systematic philosophy in the Islamic history of thought, and who contributed tremendously to the formation of a philosophical terminology. He concentrated heavily on Physics and Metaphysics in his studies. However, assuming the task to introduce the Western thought to the Islamic world, Al-Kindī's statements and expectations on education that he saw as a means for a person to reach perfection have importance.

Al-Kindī believed that all sciences must be tought with an eye to a method and an objective, in accordance with proper methods and syllabuses. On that sense, all education must be applied with an objective, a method, and a program of a kind. Here this study gets in a struggle to bring Al-Kindī's views relative to education into view. Al-Kindī laid weight on habit and environment in education, and emitted the poorness of the knowledge that is acquired through memorization without understanding and comprehension. Likewise, he recommended to obtain information taking notes for one can use it later in time.

Keywords: Islamic Philosophy, Al-Kindī, Knowledge, Education, Schooling.

Kaynakça

A. Cortabarria Beitia, Kindî'de İlimlerin Sınıflandırılması (1), Fransızcadan çev.: Emrullah Yüksel, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 5. Sayı, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum 1982, ss. 219-243.

Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Ekin Yay., Ankara, 1996.

Ahmet Cevizci, *Paradigma Felsefe Terimleri sözlüğü*, Paradigma, İstanbul 2003.

Ahmet Kâmil Cihan, İbn Sina *ve Gazali'de Bilgi Problemi*, İnsan Yay. İstanbul 1998.

Ali Durusoy, *Örnek Çeviri Metinlerle Mantık İlmine Giriş*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2012.

Antovan Seyf, *el-Kindî Mekanatuhu İnde Müerrihî el-Felsefeti'l-Arabiyyeti*, Dâru'l-Ceyl, Beyrut 1985.

Aristoteles, *Organon IV-İkinci Analitikler*, Çev. Hamdi Ragıp Atademir, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1989.

Ebu Süleyman Mantıkî es-Sicistanî, *Sivanü'l-Hikme*, Tahkik: Abdurrahman Bedevi, Bünyadı Ferhengi İran (İran Kültür Vakfı) Yay. Tahran 1974.

Enver Uysal, *Hudud Risaleleri Çerçevesinde Kindî ve İbn Sina Felsefesinin Temel Kavramları*, Emin Yayınları, Bursa 2008.

Gülnihal Küken, *Ortaçağda* Eğitim Felsefesi, Alfa Yayınları, İstanbul 2001.

Gürbüz Deniz, "Kindî, Felsefeyi Kabulü ve Konumlandırması", *Diyanet İlmi Dergi* 54/2 (Temmuz 2018), ss. 13-24.

Gürsen Topses, *Eğitim Felsefesi Temel Sorunları*, Dayanışma Yayınları, Ankara 1982.

Hüsameddin Erdem, *Felsefeye Giriş*, Sebat Ofset Matbaacılık, Konya 2017.

İbn Nedim, *Fihrist,* Mektebe't-Ticariyye el-Kübra, Mısır 1384 h.

İsmail R. Faruki, *Bilginin İslamileştirilmesi*, çev.: Fehmi Koru, Risale Yay. İstanbul 1986.

Kindî, "Aristoteles'in Kitaplarının Sayısı Üzerine", *Felsefi Risaleler*, çev.:, Mahmut Kaya, Klasik Yay. İstanbul 2002.

Kindî, "Oluş ve Bozuluşun Yakın Etkin Sebebi Üzerine", *Felsefi Risaleler*, çev.:, Mahmut Kaya, Klasik Yay. İstanbul 2002.

Kindî, "Beş Terim Üzerine", *Felsefi Risaleler*, çev., Mahmut Kaya, Klasik Yay. İstanbul 2002.

Kindî, *Felsefi Risaleler*, çev.:, Mahmut Kaya, Klasik Yay. İstanbul 2002.

Kindî, "fî Hudûdi'l-Eşyâ ve Rusûmihâ", *Resâilu'l-Kindî el-Felsefiyye*, Nşr. Muhammed Abdülhâdî Ebû Rîde, c. I, Kahire 1369/1950.

Kindî, "Göklerin Allah'a Secde ve İtaat Edişi Üzerine", *Felsefi Risaleler*, çev.:, Mahmut

Kaya, Klasik Yay. İstanbul 2002.

Kindî, "İlk Felsefe Üzerine", *Felsefi Risaleler*, çev.:, Mahmut Kaya, Klasik Yay. İstanbul 2002.

Kindî, "Nefis Üzerine", *Felsefi Risaleler,* çev.:, Mahmut Kaya, Klasik Yay. İstanbul 2002.

Kindî, "el-İbane An İlleti'l-Faileti'l-Karîbeti Lil Kevni vel-Fesad", *Resailü'l-Kindî el-Felsefiyye*, tah. Muhammed Abdülhadi Ebu Rîde, Daru'l-fıkri'l-Arabi, Mısır 1950.

Kindî, "el-Kavl Fi'n-Nefs", *Resailü'l-Kindî el-Felsefiyye*, tah.: Muhammed Abdülhadi Ebu Rîde, Daru'l-fıkri'l-Arabi, Mısır 1950.

Kindî, "Fî Mahiyetin-Nevmi ve'r-Ru'ya", *Resailü'l-Kindî el-Felsefiyye*, tah.: Muhammed Abdülhadi Ebu Rîde, Daru'l-fıkri'l-Arabi, Mısır 1950.

Kindî, "Fî'l-Felsefeti'l-Ûla", *Resailü'l-Kindî el-Felsefiyye* tah.: Muhammed Abdülhadi Ebu Rîde, Daru'l-fıkri'l-Arabi, Mısır 1950.

Kindî, "Risale Fi Kemmiyeti Kütübi Aristotalis", *Resailü'l-Kindî el-Felsefiyye*, tah.: Muhammed Abdülhadi Ebu Rîde, Daru'l-fıkri'l-Arabi, Mısır 1950.

Kindî, "Aristoteles'in Kitaplarının Sayısı Üzerine", *Felsefi Risaleler*, çev.:, Mahmut Kaya, Klasik Yay. İstanbul 2002.

Kindî, "Tarifler Üzerine", *Felsefî Risâleler*, çev.: Mahmut Kaya, Kindî, Klasik Yay. İstanbul 2002, s. 185.

Kindî, "Uyku ve Rüyanın Mahiyeti Üzerine", *Felsefi Risaleler*, çev.:, Mahmut Kaya, Klasik Yay. İstanbul 2002.

Kindî, "Üzüntüyü Yenmenin Çareleri", *Felsefi Risaleler*, çev.:, Mahmut Kaya, Klasik Yay. İstanbul 2002.

Macit Fahri, *İslâm Felsefesi Kelâmı ve Tasavvufuna Kısa Bir Giriş,* çev.: Şahin Filiz, İnsan Yayınları, İstanbul 2008.

Macit Fahri, İslam Felsefesi Tarihi, çev.: Kasım Turhan, İklim Yay. İstanbul 1992.

Mahmud Abdullatif, *el-Fikrü et-Terbeviyyü İnde'l-Kindî*, Menşurat ittihad el-Kitab el-Arab, Dımeşk 2012.

Mehmet Bayrakdar, *İslam Felsefesine Giriş*, TDV Yay. Ankara 2012.

Muhammed Abid el-Cabiri, *Felsefi Mirasımız ve Biz*, çev.: A. Said Aykut, Kitabevi Yay. İstanbul 2003.

Richard Walzer, *Greek into Arabic, Essays on Islâmic Philosophy,* Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1962.